

VAKIF KÜLTÜR VARLIKLARIMIZ VE UNUTULAN VAKFIYE HÜKÜMLERİ

Prof.Dr.Tuncer GÜLENSOY

Türk-İslâm dünyasının sosyal dayanışma için öngördüğü en gelişmiş müessese vakıflardır. Tarihi çok eskilere uzanmasına rağmen, bugün vakıf eserlerimiz yalnız Devlet tarafından korumaya alınmış; halkımız, yıldan yıla yapılan anma toplantıları ile aydınlatılmaya çalışıldığı için, koruma ve yararlanma ile ilgili şuur yeterince verilememiştir.

Gerek Selçuklu, gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet dönemlerinde, kişilere, zümrelere veya millete vakfedilen yüzlerce vakıf varlıklarımız bulunmaktadır ki bunların pek çoğu bir devrin *mimarî, estetik, etnografik ve folklorik* özelliklerini günümüze taşımaktadırlar.

Tarihî bilgilerimize göre "*vakıf kültür varlıkları*"mız şunlardır:

1. Saraylar, kasırlar, konaklar, yalılar, evler,
2. Kervansaraylar, hanlar,
3. Hastaneler (Dârü's-Şifâlar, Bîmarhâneler),
4. Hamamlar,
5. Kütüphâneler,
6. Okullar,
7. Sebiller,
8. Ormanlar, bahçeler, bağlar,
9. Köyler,
10. Göller, nehirler, dereler...

Bu liste, belki, birkaç madde ilâvesiyle genişletilebilir.

Türklerde *vakıf* bırakmak, başlı başına bir hayır işi olduğundan hükümdarlar, vezirler, devlet erkânı, müderrisler ve eşrâf pek çok mal ve mülkünü millete bağışlamışlardır. Bunda önemli etkenin, milletten aldığı- nı millete geri vermek ve böylece ad ve sanını öldükten sonra da hayır-dua ile yaşatmak düşünülebilir.

Vakıf sahipleri, millete veya kişilere bağışladıkları mal varlıklarının uzun yıllar ayakta kalabilmesi, gelirden yararlanılabilmesi için, o günün şartlarına göre hükümler getirmişler; bu hükümlerin yürüyebilmesi için de kayyumlar tâyin etmişlerdir.

Burada, "*Germiyanoglu II. Yakup Bey*"in taş vakfiyesini örnek olarak vererek, bir vakfiyedeki hükümleri yeniden gündeme getirmek istiyoruz:

Vakfiyenin 5. satırındaki "... *bu evin kapısı açıldı ve işlendi. İnşallah anun devletinde devr-i kıyâmete-dek kapısı yapılmaya (=kapanmaya)*" şeklindeki cümleden bu vakfın dünya durdukça yaşatılması arzulanmıştır.

1. Vakfiyede belirtilen taşınmaz gayr-i menkuller şunlardır:

Güldi (köyü), Simav gölü, Arslan-apa (Köyü), Kürt köyü, Çepni (köyü), Pınar-başı (köyü), Ilıca-su, Çeltik-arığı, Armut-ili, Seydi köyü, Ayas harimi, Şehir ile Völücek (bugünkü Bölücek/Bölcek) köyü arasındaki çiftlik, Köşk bahçesi, Yonca bahçesi, Sünbüllü bahçe, Dâvud harimi, Sandıklı'daki büyük hamam ve bağ, Çat'daki bağ, Şeyhli'deki Canbaz bağı, Kütahya'daki Karacaagaç köyü, Denizli (Tonuzlu)'deki Hoca Ömer Hamamı, Tolâb'daki yerler, Denizli'nin Honaz kapısındaki iki bahçe.

2. Bu vakıf arazi ve binaların gelirleri de şöyle dağıtılmış:

a) Denizli'deki Hoca Ömer Hamamı'nın ücretinden 15 akçayı imârete; kalanı ne olursa olsun Denizli hafızına,

b) Kütahya'daki Yeni Hamam hâfızlara (günde bir hatim etmeleri kaydıyla),

c) İshak Fakih'e mütevellilik hakkı günde 5 akça, yılda 6 mut buğday(İshak Fakih'in kendinden sonra eğer yarar oğlu olursa o; onun da yarar oğlu olursa o; yarar oğlu olmazsa, vaktin padişahı kimi tayin ederse,o),

d) Sü-başı hamamı da İshak Fakih'e mütevellilik hakkı olarak verilecek,

e) Devrin şeyhine (ve yarar oğullarına) imaretten günde 15 akça ile Armut İli'nde Sökmen köyü ve Kütahya'daki Yonca bahçesi,

f) Sonra kim şeyh olursa, günde 10 akça ve yılda 6 mut buğday,

g) İmaret medresesinin müderrisine günde 6 akça ve yılda 6 mut buğday, 3 kağrı odun, günde 2 çanak aş ve 4 ekmeç,

h) Dokuz hücreye günde 1'er akça ve yılda 1 mut buğday, 2'şer kağrı odun, günde 2'şer çanak aş ve 4 ekmeç,

ı) İmama günde 3 akça, yılda 6 mut buğday,

j) Müezzine günde 2 akça, yılda 2 mut buğday,

k) Kayyıma günde 2 akça, yılda 2 mut buğday,

l) Nakibe günde 2 akça, yılda 2 mut buğday,

m) Aşçıya günde 2 akça, yılda 2 mut buğday,

n) Ekmeçkiye günde 2 akça, yılda 2 mut buğday(Günde 4 batman un işlemesi, ondan eksik olmaması, aş ve ekmeçinin arı ve iyi olması da hükme konmuş),

o) Gelen her misafirin atına yine 3 güne kadar yem verilecek,

p) Misafir ve mücâvirlere aş ve ekmeç öncelikle ve bol verilecek; onlardan kalanı halka dağıtılacak,

r) Hasta olanlara hekim getirilip ilâç yaptırılacak ve bedelleri ödenecek,

s) Orada kim ölürse, sabunla yıkanıp kefenlenerek toprağa verilecek,

t) Misafir, mücâvir ve dervişâna, ne kadar kalırlarsa kalsınlar, kimse git demeyecek.

Görüldüğü üzere, vakfın taşınmaz mal varlığının yıllık geliri hayli fazladır. Toplam olarak:

Günde.....73 akça,

Yılda.....43 şehir mutusu buğday,

9 hücreye günde 2 çanak aş'tan 18 çanak aş,

9 hücreye günde 4 ekmeçten 336 ekmeç,

Her konuk atına 3 gün yem verilmekte olduğu tespit edilmektedir.

Bunlara ilâveten, hastalar için hekim ve ilâç; ölenler için sabun, kefen ve defin ücreti ödenmesini emreden vakfiye hükmü çok uzun yıllar yerine getirilmiş olmalıdır.

Kadı Sicili'ne kayıtlı vakfiye metninin altındaki 21 Rebiülahir 306 ve fi 13 Kânunewel 304 tarihlerinden, bu hükmün, tarihlerinde de uygulandığı anlaşılmaktadır.

Sonraları, nasıl olduysa, bu vakfiyede belirtilen arazi, han, hamam gibi yerler "kapanın elinde kalmış" olmalı ki izleri kaybolmuştur.

Durum, yalnızca bir vakfiye metnine göre böyledir. Demek ki daha yüzlerce vakfiye metni incelenip, vakfeden kişinin belirlediği hükümler uygulama safhasına konulsa, bunların gelirinden toplanacak büyük meblâğ ile Türk kültür ve sanat eserleri, hiç kimseden maddî yardım istenmeden korunabilip, gelecek kuşaklara taşınabilecek.

METİN*

(TRANSKRİPSİYON)

1 (1-2) Bismillahirrahmanirrahîm elhamdulillahi rabbi'l-âlemîn vesselâtu alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ecma'in amma ba'dü(z) sebab-i tahrîrin oldur kim emîrül-'a-zâm ma'denül-cûdi ve'l-kerem 'azimü

2. (2-4) I-kadri ve'-şân Ya'küb Beg bin (3) Şâh Süleymân hullide mülkuhu ilâ gayreti'z-zamân binâ itdi bu imâreti âhret için Peygamber (sallî 'alâ nübîyünâ ve 'aleyhi) (4) hicretinün sekiz yüz on dördünde temâm oldu

3 (4-5) kapısı açıldı işlendi biş (5) ay işlendükten sonra Karaman-oğlu sebab-le iki buçuk yıl mu'attal kaldı andan sonra Tengri

4 (6-7) (6) Hudâvendigârın devletin artursun geldi. Karaman-oğlın sürdi bu yerleri hep girü aldı (7) bana virdi. Anun devletinde anun sadakasiyle

5 (8-7) girü bu evün kapısı açıldı işlendi (8) inşallah anun devletinde devr-i kıyâmete-dek kapısı yapılmaya. Güldi(yi) babamuz atası (9) Mehmed Beg kâfirden aldı

6 (9-10) ve Simav Gölün dahı babamuz atası Mehmed Beg kâfirden aldı (10) ve girü kalan vârislere helâl itdirüp bunları vakf-itdüm, hadları(y)la ve sınırları ve köyleri(y)le

7 (10-12) içerden (11) ve daşradan neki ana ta'alluk varisa ve Bâyezîd Hân oğlu Sultân

Mehmed Hudâvendigâr (12) bunları kabûl dutup nişân virdi ve Arslan-apayı satun

8 (12-14) aldum. Arslan-apa oğlanlarından (13) Kürt köyün dahı satun aldum. Kürt oğlanlarından ve Çepni ve Pınar-başını satun aldum (14) Hâs Dânişmendden Gedizde

9 (14-16) Ilıca-suyı şatun aldum. Hadla Çeltik arığıla Hüseyin Beg (15) oğlından Armut -ilin (satun aldum). Hızır Begden ki 'Ömer Beg oğludur 'Ömer Beg İlyâs (16) Beg oğludur vekâlet hükmi(y)le

10 (16-18) 'avret tarafından ki (rişe)den merhûm İsmail Beg kızı ki (17) İsmâil Beg İlyâs Beg oğludur. Armut - ilinde Seydi köyün girü Seydiye vakf (18) virdüm. Armut - ilini (ve) bunlardan yukaru

11. (18-20) zikr - olan köyleri hadları sınırları(y)la vakf (19) eyledüm. Ayas harîmin dahı Ayasoğlundan satun aldum vakf itdüm. Bunları dahi Sultân (20) Mehmed kabûl dutup nişân virdi ve Kütâhiyede şehir ile Völücek

12 (20-22) köyi arasındaki (21) çiftlik ve Köşk bağçesin ve Yonca bağçesin ve Sünbüllü bağçeyi ve Dâvud harîmin ve Meydân (22) ağzında yir-kim bir yanı Yonca bağçesi (ve) bir yanı meydândur ve Sandukludağı büyük hamâmı

13 (23-25) ve Sanduklu- (23) dağı bâğı ve Çatdağı bâğı ve Şeyhludağı Cânbâz bâğın ve Kütâhiyedeki Karaca-ağaç (24) köyi (ve) bunlar dedem Umur-Begün mülkidür vârislerine helâl itdirüp ben bunları vakf-itdüm (25) bunları

14 (25-26) dahi Sultân Mehmed kabûl dutup nişân virdi. Tonuzludağı Hoca 'Ömer hamâmı ve Tolâb- (26) dağı yirler ve Tonuzlunun Honaz kapusundağı iki bağçeyi Bâyezid Hudâvendigâr İnançoğlu İshak

15. (27-28) (27) Begden satun aldı Sultan Mehmed Hudâvendigâr bunları lek lek ben kulına virdi. Bundan sonra (28) Honaz kapusundağı iki bağçeyi Mevlânâ Köse(den aldum.... na virdüm) bâkisin 'imârete

16. (28-29) vakf itdüm ve (29) Tonozlu - dağı Hoca, 'Ömer hamâmının ücretinden on biş akça (virdüm) (girü) kalan ne olursa Tonu(zlu) (hâfı)zına vakf itdüm

17. (29-31) bunların kamusun (30) Sultân Mehmed Hudâvendigâr kabûl dutup nişân virdi ve Kütâhiyedeki Yeni Hamâmı (31) merhûm bir(nden)satun aldı, İlyâs Beg oğlu Süleymân Şahdan ben anı hâfızlara

18. (32-33) (32) vakf itdüm ki yiyeler ve günde bir hatim ideler andan girü İshâk Fakihî mütevellî kodum (nice-ki (33) kendü devrinde) kendü ola ve kendüden sonra eger yarar-oğlı olursa ol-dahı ola

19. (33-36) ve girü (34) oğlunun dahı yarar - oğlı olursa ol-dahı ola eger lâyük olmayası olursa (35) pâdişâh-ı vakt kimge hükmi-idesi olursa ol ola ve mütevellilik hakkı günde biş (36) akça yiye

20. (36-37) yılda altı mut buğday şehir mutı(y)la yiye ve Sü-başı Hamâmın dahı yiye bunlar (37) mütevellilik hakkı ola ve Seyyid Ca'ferî Şeyh kodum kendü şeyh ola mâ-dâm-ki hayâtdadur

21. (38-39) ve (38) kendüden sonra yarar-oğlı olursa ol dahı Şeyh ola, oğlunun dahı yarar-oğlı (39) olursa ol ola ve eger yarar olmayası olursa pâdişâh-ı vakt kimi lâyük

22. (40-41) (40) görürse ol ola ve şeyhlik hakkı 'imâretün gallesinden günde on biş akça yiye (41) ve Armud-ilinde Sökmen köyün yiye ve Kütâhiye-de Yonca Bağçesin yiye, bunlardan

Taş vakfiye hakkında tarihi bilgi; metnin Arap harfleri ile yeniden inşası; transkripsiyonlanmış metnin altındaki notlar için bakınız: Tuncer GÜLENSOY, " II. Yakup Bey'in Taş Vakfiyesi'nin Dil ve İmlâ Özellikleri ile Tarihi Açidan Değerlendirilmesi" VIII. Türk Tarihi Kongresi, II. cilt, Ankara 1981, s. 613-638.

23. (41-43) sonra kim (42) şeyh olursa günde on akça yiye yılda altı mut buğday yiye andan girü 'imâret (43) medresesinin müderrisine günde altı akça ve (yılıda) altı mut buğday şehir mutı(y)la ve üç
24. (43-45) kanlı (44) odun ve günde iki çanak aş ve dört etmek ola ve tokız hücreye günde birer (45) akça ve yılda birer şehir mutı(y)la buğday ve her hücreye ikişer kanlı
25. (45-47) odun vireler ve her (46) hücreye günde ikişer çanak aş ve dört etmek vireler ve imâm günde üç (47) akçayla yılda altı mut buğday yiye ve mü'ezzin günde iki
26. (47-50) akça ve yılda iki mut buğday (48) yiye ve kayyim günde iki akça ve yılda iki mut buğday yiye ve nakîb günde iki akça ve (49) yılda iki mut buğday yiye ve aşçı günde iki akça ve yılda
27. (49-51) iki mut buğday (50) yiye ve etmekçi günde iki akça ve yılda iki mut buğday yiye ve günde dört batman (51) işleye andan eksük işlemeye aş ve etmeği aru ola ve eyü ola
28. (51-53) gelen misâfirün (52) atına yine üç güne-dek yemini vireler andan giru anda olan misâfirlere ve mücâvirlere (53) 'âdetince aş ve etmeği ilkin olara bol vireler andan sonra
29. (53-55) giru kalanı halka vireler (54) ve dahı anda kim ki haste olası olursa anâ hekîm getüreler 'ilâc itdüreler ve hekîm (55) hakkını vireler ve edviye bahâsını vireler
30. (55-56) ve anda kim ölesi olursa (kefn-i sabîn ile ahsen kapayalar) andan giru misâfir ve mücâvir ve dervîşâna (durursa duralar gene) git dimeyeler.

TAŞ VAKFIYE'NİN SİCİLDEKİ SÜRETİNİN ALTINA DÜŞÜLEN KAYIT

Kütâhiyede defin-i hâk-i 'itmâk olan Ya'kûb Çelebi veled-i Germiyân tâbe serâhü hazîretlerinin 'imâreti meyânında inşâ etmiş ve ihyâ etmiş olduğu medresesi derûnunda mevzû' ve mezkûr mermer vakfiyede muharrer 'ibârât-ı mevcûde ile 'amel olunarak muhâsebât-ı vakfiyenin mezkûr vakfiye münderecâtı ve anda mevcûd olmayan için de kuyûd-ı defter-i hâkânî ve elyevm murtaızıkâ yedlerinde mevcûd berevât-ı 'âliyye-yi mantûk celîlesiyle icrâ ve her birlerimiz hissesi ol-vechile tefrîk ve taksîm olunmuş cümlemiz râzı olduğumuzdan ve vakfiye-yi mezkûrun mahall-i mevzu'una varılarak mürûr-ı zamân ile ba'zı yerleri şikest olmuş ve kitâbeti ciheti okunmaz bir hâle gelmiş ise de okunabilen mahalli bâlâya 'arz ve rakam kılınmış olduğunu tasdikân işbu zeyle temhîr kılındı.

fi 21 Rebiülahir 306

ve fi 13 Kânunewel 304

TARTIŞMA

Oturum Başkanı- Efendim, vakfiyeleri yaşatan ve hükümlerinin yaşamasını dileyen bu konuşmacıya teşekkür ederiz.

Ayhan DÜRRÜOĞLU- Efendim, mutlulukla öğreniyoruz ki, Hocamız, Osmanlıca'ya bihakkın vakıftır, taş yazıtları okuyorlar. Şunu sormak istiyorum: Şecerele, mesela, bizim 600 senelik Dürrizade şeceresinin ilk bölümü, çok tarihî bir eser olarak nasılsa benim elimde kaldı, duruyor. Bu şecereyi maalesef Osmanlıca kürsümüz de okuyamıyor, Arapça da okuyamıyor. Ancak, Harp Tarihi Enstitümüzde bulunan bir tane de Başbakanlık İstatistik'te olan bir arkadaş, biraz okuyabiliyor. On sene sonrasını düşünerek, şecerele, vakıf şartlarıyla ilgili bütün yazılar, tam mânâsıyla okutulabilmek, okunabilmek ve anlaşılabilirlik ve anlatılabilirlik için, özel bir çalışma enstitümüz var mı?

Ben Roma'dayken çok meraklıydım, her tarafı dolaşıyordum, geziyordum, görüyordum, ne okuyorlar, ne yapıyorlar, neyi öğreniyorlar, nasıl biliyorlar diye. Bir de baktım ki, bizim şimdi temel eğitim olarak aldığımız -ki onu 1960'da ben önermişim Orhan Ögüz Millî Eğitim Bakanırken- 5+3 sekiz seneye çıkarmış bulunuyoruz. Sayın Baloğlu bilirler, Talim Terbiye Dairesi eski reisiydi. İtalya'da, Roma'da sekiz senelik temel eğitimi bitiren bir İtalyan çocuğu, kendi dilini fevkalade biliyor, İncil'in dilini fevkalade biliyor, Dante Alighieri'yi yazıldığı seneki tarih itibarıyla okuyup anlayabiliyor. Peki, bugün nasıl müziğimiz dejenere olduysa, Allah korusun, bu lisanı da 10 sene sonra bilen hiç kimse kalmazsa, elimizden uçup giden yıkılmış bütün vakıf eserlerimiz gibi, sonra kitaplarımız da okunamaz hale gelince, onlar da uçup gitmesin. Bu konuda nasıl bir öneride bulunabilirsiniz?

Prof.Dr.Tuncer GÜLENSOY- Şimdi efendim, hiç endişe etmenize gerek yok, üniversitelerimizin Tarih ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri var. Burada biz, bu konuda dersler veriyoruz. Okunmuyor dediniz, bakın, vakfiyeniz yanınızdaysa, işte uzman Prof.Dr.Ahmet Yaşar OCAK, bu konunun uzmanlarından bir tanesi, Ankara'dasınız, Ankara'da Türk Tarih Kurumu var. Türk Tarih Kurumunun bugünkü Başkanvekili arkadaşımız, Prof.Dr.Yusuf HALLAÇOĞLU, bu konunun uzmanlarından, yani, karografi uzmanlarından. Herhalde başka yerlere danışmadınız.

II. Yâkup Bey'in Taş Vakfiyesi